

PAAVO HAAVIKKO JA VIRO

Vironkielisen laitoksen saatesanat

Elo Viiding ja Jan Kaus

Paavo Haavikko on yksi tärkeimmistä nimistä sodanjälkeisen Suomen kirjallisuudessa ja sen käyntikortti Euroopassa ja kauempanakin. Vuonna 1984 Haavikolle myönnettiin merkittävä Neustadtin palkinto, niin sanottu Amerikan Nobel, jota ovat vuodesta 1970 lähtien jakaneet Oklahoman yliopisto ja *World Literature Today* -aikakauskirja. Pienen kulttuurin edustajan palkitseminen suurten nimien rinnalla, kuten Elisabeth Bishopin tai Giuseppe Ungarettin, on kiistämättä poikkeuksellista. Kyseistä palkintoa, Haavikon henkilöä ja tuotannon laatua esittelevässä artikkelissaan *Looming*-aikakauslehdessä (1985/4) kirjallisuudentutkija Sirje Kiin huomautti, että palkintoehdokkaiksi jäi lopulta kaksi kirjailijaa: Paavo Haavikko ja Jorge Luis Borges. Näin ollen Haavikkoa voi liioittelematta kutsua maailmankirjailijaksi.

Haavikon tuotannon asema virolaisessa kulttuurissa täytyy kuitenkin pitää ennen tämän teoksen ilmestymistä vähäisenä ellei suorastaan vaatimattomana. *Koottujen runojen* julkaisemisen aloitteentekijän kääntäjä Piret Salurin mukaan Haavikon tuotanto oli neuvostoaikana käytännöllisesti katsoen kiellettyä, myöhemmin taas ei löytynyt riittävää innostusta ja tekijöitä. Niinpä vironkielinen Haavikko onkin suurelta osin puuttunut Viron käänöslyriikasta.

Viimeisten kuudenkymmenen vuoden aikana on kuitenkin vironnettu yhtä ja toista. Ensimmäiseksi on nostettava esiin 1960-luvun *Loomingu Raamatukogu* -julkaisusarja. Vuosi 1967 oli merkittävä – silloin ilmestyi ensinnäkin Haavikon lyhytromaani *Yksityisiä asioita* ja hieman myöhemmin neljän suomalaisen runoilijan – Haavikon, Eeva-Liisa Mannerin, Pentti Saarikosken ja Väinö Kirstinän – valikoima *Puhe virtaa virtaavassa maailmassa*. Haavikko astui siis virolaisten lukijoiden eteen aluksi prosaistina. Otsikko *Puhe...* on otettu yhdestä Haavikon tunnetuimmasta runosta, ja teos sisälsi Paul-Eerik Rummon vironnoksia kahdesta kokoelmasta (*Tiet etäisyyksiin*, 1951, ja *Tuuliöinä*, 1953). Lähes kymmenen vuotta myöhemmin vuonna 1976 *Loomingu Raamatukogu* julkaisi runoa ja proosaa sisältävän teoksen *Neljätoista hallitsijaa. Puhua, vastata, opettaa*, jossa Rummon lisäksi Haavikkoa olivat vironnaneet Eha Lättemäe ja Minni Nurme.

Haavikko on myös päätyntä toistuvasti radion ohjelmistoon. Radioteatteri ohjasi 1970-luvun lopulla *Audun ja jääkarhu* -sadun, jonka viroksi Aili Lemmik. Sadun ohjasi Salme Reek, pääosissa olivat Juhan Viiding, muissa osissa muun muassa Maret Mursa, Aarne Üksküla ja Rein Aren. Vuonna 1990 esitettiin Piret Salurin kääntämä kuunnelma *Kuningas Harald Pitkäikäinen*, sen ohjasi Einar Kraut ja nimiosassa oli Kalju Komissarov.

Haavikon runouden virokkokset pääsivät radioon vasta vuonna 1992 Suuria nimiä suomalaisessa runoudessa -ohjelmasarjan myötä. Haavikolle omistetun ohjelman toimittaja oli Mari Tarand ja lausujana toimi Martin Veinmann.

Haavikon runoutta esitteli 1980-luvulla virolaiselle lukijalle ennen muuta *Looming* -aikakausilehti, vaikka runokäännöksiä ilmestyi siinäkin vähänlaisesti. Huhtikuun 1985 *Loomingissa* ilmestyi Sirje Kiinin edellä mainittu artikkeli Paavo Haavikon Pimeys ja sillat. Huhtikuun 1989 numero on nostettava esiin, se oli suurelta osin omistettu Suomen kirjallisuudelle ja kulttuurille sekä maan historialle ja Viron-suhteille. Siinä julkaistiin Viron Suomen-lähettilään Aleksander Warman Viron lähetystön sulkemista koskeva nootti Suomen ulkoministeriölle vuodelta 1944. Samassa numerossa on Jarkko Laineen, Arto Mellerin ja Caj Westerbergin runoja ja kaksi katkelmaa Paavo Haavikon omaelämäkerrallisesta teoksesta *Yritys omaksikuvaksi*, kääntäjinä Joel Sang ja Piret Saluri. Sangin virokkotaman kolmannen luvun alun Haavikko on kirjoittanut vapaaseen mittaan. Piret Saluri viroksi puolet saman teoksen neljännessä luvusta. Käännösten saatesanoissa kuului väite, jota Saluri on myöhemmin toistuvasti painottanut: ”Olemme kääntäneet Haavikkoa viroksi tähän mennessä valitettavan vähän.” Samalla hän ei jättänyt lisäämättä, että syyt olivat olleet poliittisia.

Looming julkaisi marraskuun numerossa 1996 Kajar Pruulin käännöksinä *Runoja novgorodilaisen kauppiaan talosta* 1–10, jotka ovat peräisin Haavikon vuonna 1973 ilmestyneestä kokoelmasta *Runoja matkalta salmen ylitse*. Samasta teoksesta Pruul käänsi runoutta myös *Vikerkaar*-aikakausilehdelle: kesän 2003 kaksoisnumerossa (7-8) ilmestyi sykli *Investointien ylistys*. Lokakuussa 2008 kulttuurilehti *Sirp* julkaisi kuun alussa kuolleelle Haavikolle muistokirjoituksen, jonka yhteydessä oli Hasso Krullin ja Lauri Kitsnikin useasta Haavikon kokoelmasta tehtyjä virokkoksia.

Tätä kokoomateosta julkaistaessa olemme pitäneet tärkeänä noudattaa niin sanottua edelläkävijäperiaatetta – Haavikkoa virokkotaneiden kääntäjien ensisijaisuutta kunnioittaaksemme heidän varhaista panostaan. Haavikon kääntäminen, teko itsessään, on ollut omana aikanaan ja silloisessa tilanteessa merkittävä, arvostusta vaativa

rohkeuden ilmaisu, kun ottaa huomioon tekijän silloisen poliittisen sopimattomuuden sekä hänen tuotantonsa koodauksen ja ymmärtämisen vaikeuden nykyaikana.

Koottujen runojen käännöksiltä ei kannata odottaa yhtenäisyyttä. Sen lisäksi, että kokoelmalla on useita täysin omailmeisiä kääntäjiä (ja joitakin tekstejä on kääntänyt kaksi tai useampiakin runoilijaa), lukijan saa eteensä myös unohdettuja ”yllätyksiä” vuosikymmenten takaa. Keskuudestamme poistuneiden kääntäjien aikaisemmin julkaistut vironnokset ilmestyvät muuttamattomina.

Toivottavasti tämä kokoelma auttaa ymmärtämään Haavikon luovaa panosta laajemmin kuin vain suomalaisen kulttuurin yhteydessä. Haavikon avaramman merkityksen toi jo 1960-luvulla esiin Paul-Eerik Rummo korostaessaan valikoiman *Puhe virtaa virtaavassa maailmassa* esipuheessa tämän ja muiden suomalaisten modernistirunoilijoiden kielenkäyttöä: ”Täten 50-luvun runoudessa on kunniasijalla vapaasti virtaava, itsestään kasvava runo, usein kokonainen sarja, jossa on avaruutta ja panoraamaisuutta...” Rummo painottaa myös vapaan mitan uudistuksellisuutta, luopumista ”väkivaltaisista runomitoista kielen luonnollisen rytmin hyväksi”. Esipuheessaan vuonna 1976 ilmestyneelle teokselle *Neljätoista hallitsijaa. Puhua, vastata, opettaa* Rummo mainitsee ”kuvauksen tiivyyden ja mosaiikkimaisuuden”. Viimeksi mainittua käsitettä on käytetty toistuvasti Haavikon tuotannon luonnehtimiseksi.

Vapaamittaisen, monimerkityksellisen ja mosaiikkisen runouden kuvaus synnyttää jännittävän rinnastuksen Viron 1950-luvun runouudistukseen. Märt Väljataga kirjoittaa Jaan Krossin *Koottujen runojen* jälkisanoinaan vuonna 1958 ilmestyneestä *Hiilenrikastajasta* ja sen vastaanotosta seuraavasti: ”Jälkikäteen tuntuu, että yksi *Hiilenrikastajan* tärkeimmistä saavutuksista oli kaksimielisyyden tai monimielisyyden palauttaminen Viron runouteen...” ja ”nykypäivän kritiikki, sekä ystävällinen että vihamielinen, löysi *Hiilenrikastajasta* pikemminkin sekavuutta ja epämääräisyyttä”. Siksi ei olekaan vaikea olettaa, että jos Haavikko olisi ollut virolainen, neuvostoliittolainen kirjallisuusbyrokratia olisi reagoanut hänen vapaaseen mittaansa oikein ärtyneenä. Kaiken kaikkiaan olisi kiinnostavaa verrata Suomen 1950-luvun alkupuolen runouudistusta 1950-luvun lopun runouudistukseen Virossa.

Modernistinen tietoisuus ”kokonaisuuden sirpaloitumisena”

Paavo Haavikon runouden avaruus ja panoraamaisuus on niin kokonaisvaltaista, että siitä on vaikea tehdä yleistyksiä, tehdä lyhyttä yhteenvetoa kokonaisuuden kokemuksesta. Ei löydy alaa, jota hän ei olisi tuntenut läpikotaisin: historiaa, taloutta, sotatiedettä, psykologiaa, politiikkaa, filosofiaa, klassista kulttuuria – kaikki se tuli hänen runoudessaan uudestaan ja toisinaan myös uudelleenkäsitellyksi.

Haavikon runoudessa sekoittuvat erilaiset rekisterit: todelliset elämäntapahtumat sekoittuvat keksittyihin, konkreettiset symbolit vaihtelevat liikkuvien ja hämärtyvien ja abstraktien kanssa. Runontekijä on elohopeamainen henki, alinoma etsivä ja sangviininen, milloin käy vuoropuhelua Danten kanssa, milloin omistaa tekstinsä Romanian diktaattorin aasille, joka kantaa isäntänsä kunniamerkkejä, milloin poetisoi Bysantin henkeä rahan metaforan avulla tai voitottelee samalla panteistisesti puun johtoaseman ja muun maisen vertautumattomuuden takia.

Hän lähestyy kaikkia ja kaikkea ympärillään olevaa yhtä lailla ikävöivästi ja peräänantamattomasti aivan kuin yllyttäen väittelyyn. Hänen runokielensä on intensiivistä, toistelee lapsenomaisesti sovinnaisia merkityksiä, teko- ja nimisanoja, kunnes ne saavat lopulta lukijalle aivan uuden merkityksen vuotamatta silti dadaistisesti tyhjiksi.

Usein Haavikon teksteissä myös kuvattava subjekti liikkuu ja muuntuu. Suomalainen kirjallisuudentutkija Aarne Kinnunen kirjoittaa teoksessaan *Korskea monisielu* näin: ”Haavikon runoilija on laaja persoona, pikemmin näyttelijä, joka sopeutuu esittämään sitä roolia, jonka eri kokonaisuudet vaativat” ja ettei kukaan ”voi ennustaa, kenen ääni on seuraavassa runossa”. Kinnunen tekee johtopäätöksen, että Haavikko tutkii ”runon pysähtymätöntä muuttuvuutta” ja nostaa kekseliäästi esille, miten hyvin monet hänen runokokoelmiensa nimet ovat monikossa. Tekijän runominä ei ole suinkaan aina Paavo Haavikko, joka unelmoi punaviinistä ja kyljyksestä kesähuvilallaan – hän on niin sanottujen roolirunojen kautta jalkojaan myöten syvällä nykyajan polttavimmissa tapahtumissa, mutta pitää samalla kuitenkin ironisesti etäisyyttä nykytapahtumiin. Hän luo runominuuksia, jotka menevät naimisiin Marilynin kanssa, muuttuvat iltalauluksi tai sitariksi, sotivat talvisodassa, tuottavat tappiota runoillaan – osallistuvat kaikissa juuri tapahtuvissa yhteiskunnallisissa projekteissa sekä vakavissaan että paikoin absurdisti, myös pettyen inhimillisesti ja kipeästi. Haavikon paradokseja ja kielellisiä kiemuroita etsivät kirjoitustyyli, jännitteinen ja kekseliäs älyllistäminen on ainutlaatuinen. Esimerkiksi hänen eroottisissa teksteissään tapaa

psykoanalyttisiä kehityskulkuja ja sukupuoli-identiteetin pohdintaa; mikään ei ole noin vain karkean aistillista: ”Mies nukkui kuin lapsi. Kun hän herää, hän tahtoo syleillä. Hän sanoo, että sinä olet ainut nainen, heti kun olen tehnyt tilaa, vetänyt lantiot taakse liikkeellä jossa ei ole mitään opittua. Se olen minä itse. Mutta miten hän saa unta näin pimeässä kun monen naisen niin kaikki tuoksu on yhtä.” (kokoelmassa Puut, kaikki heidän vihreytensä, käänt. Lauri Kitsnik).

Haavikolle ominaisesta henkisestä liikkuvuudesta seuraa monitasoisuus, joka ei sulje pois ristiriitaisuutta, vaan päinvastoin ammentaa niistä, synnyttää niitä lisää – runo on tulvillaan paradoksaalisia toteamuksia. Arne Kinnunen on havainnut, että Haavikon runous heijastaa kaaoksen ja järjestyksen suhdetta todellisuudessa: kun runoilija asettuu kaaoksen reunalle, hän joutuu samalla inspiraation reunalle. Haavikko tuo saattaa jatkuvasti yhteen sattuman ja välttämättömyyden, pimeyden ja valon, ja ainoa asia, joka hänen näkemyksessään ei ole paradoksaalista, on itse paradoksaalisuus. Neustadtin palkintoa vastaanottaessaan Haavikko sanoi muun muassa näin: ”Todellisia ongelmia ei ole luotu sitä varten, että niitä ratkottaisiin, vaan sitä varten, että niitä siedettäisiin.”

Paradoksaalisten sanontojen ja ratkaisemattomien kysymysten avulla Haavikko manaa silmien eteen miltei sietämättömän sirpaloituneen todellisuuden ja sitä muodostavien sirpaleiden samanaikaisuuden, joka ei salli runoilijan kieltäytyä yhdestäkään teemasta, yhdestäkään näkökulmasta. Vastakkain on kaksi sirpaloitunutta kokonaisuutta, aina vain vierasta sisältävä kaikkeus ja sitä oudostuttavan uteliaasti lähestyvä tietoisuus. Mutta sirpaloituminen ei tarkoita kokonaisuuden eikä edes harmonian puuttumista. Voi sanoa, että sirpaleet synnyttävät paradoksaalisella tavalla virtaavuuden, jossa yhä uudet konstellaatiot muodostuvat. Kinnunen on kirjoittanut, että Haavikon luoman kosmoksen ”harmonia ei ole liikkumaton”. Jokainen sirpale on osa jatkuvasti muodostuvaa, plastista mosaiikkia, yhden erilaisuus heijastaa monien kompleksisuutta. Maailma ja sen suhde kuvaukseen perustuu sekä kuvaavan että kuvattavan jatkuvaan muutokseen, pysyvästi pysymättömään monitahoisuuteen.

Juuri sanottu ei tarkoita, että Haavikko olisi jotenkin hajanainen, etteivät hänen sirpaleensa pystyisi leikkaamaan syvältä, kerääntymään yhteen jossain kipeässä kohdassa. Haavikko on kaikin tavoin tietoinen siitä ajastaan ja paikastaan, johon hänet on paiskattu. Modernistille luonteenomaisesti Haavikko kertoo kertomukset uudestaan; hän kyseenalaistaa myyttejä ja tulkitsee niitä uudestaan, dekonstruoi kansallista itsetietoisuutta ja vakiintuneita käsityksiä.

Sen lisäksi Haavikko on poliittinen runoilija, vähemmistöjen ja torjuttujen puolustaja. Ja mikä tärkeintä: hänen tuotannossaan kaikuu vahva eettinen ääni, usein ilman vähintäkään poesiaa, äärimmäisen yksinkertaisesti: ”Kunnia, hyvä nimi, / tasainen ylpeys. / Hyvällä nimellä ei ole hintaa. / Se on vain menetettävissä, / ei ostettavissa. / Jos se on koskaan myytävänä, / ei sillä ole arvoa.” (kokoelmassa *Toukokuu, ikuinen*, 1988, käänt. Elo Viiding).

Haavikko ei ollut kuitenkaan ”virallisesti” vasemmistolainen radikaali kuten suurin osa hänen intellektuelleista aikalaisistaan, esimerkiksi toinen suomalaisen runouden suurmies Pentti Saarikoski. Haavikkoa pidettiin usein kulttuuripiireissä suorastaan oikeistolaisena, koska hän oli kustantaja ja liikemies. Mutta suuret sielut eivät tietävästi mahdu otsikoiden alle, vaan syventyvät työhönsä eivätkä anna leimaamisen häiritä. Haavikon suhtautumisen ideologioihin kiteyttää hyvin seuraava lause: ”Brecht on minusta aina ollut fasistinen kirjailija, tosin kommunisti.” (kokoelmassa *Puut, kaikki heidän vihreytensä*, käänt. Lauri Kitsnik).

Haavikko oli jatkuvassa kosketuksessa sekä nykyajan kipupisteisiin että historialliseen epäoikeudenmukaisuuteen; väkevänä ja terävänä ironisoijana hänen kielensä täyttää vahva piiloteksti ja paikoin suorastaan hermeettiset merkitykset: ”Tyyny! Ovidiuksen säkeen / keskikohdalle niin että se hengähtää, / vetää henkeä, eikä vinosti, / ei niin että siitä alkaisi / maailman vinoneliö.” (kokoelmasta *Toukokuu, ikuinen*, käänt. Elo Viiding).

Mikä on maailman vinoneliö, kysyy hämmentynyt Haavikon runouden monitasaisuudesta varoitettu ja ”liikaa pohtiva” käääntäjä – ettei vain viisasten kivi? Alkemisti Petrus Bonuksen väitteen mukaan etsi jotain sellaista Ovidiuskin. Tai surrealistinen ”Orava ilmaan koverrettu” (kokoelmassa *Lehdet lehtiä*, 1958) – ilmaan koverrettu orava, Suomen entisen Kansallis-Osake-Pankin symboli, samaan aikaan sekä pankin että myös häirityn luonnon metafora.

Paavo Haavikon luovuutta luonnehtiikin ajattelu asioista ja yhteiskunnallisista ilmiöistä pidemmälle – ja ajattelu niitä vastaan; filosofin tavoin hän ei ajattele koskaan valmiiden kaavojen mukaan, mikään totuus ei ole Haavikolle absoluuttinen, jollei siihen sisälly syvällistä humaaniutta. Eikä siinäkään tapauksessa ole totuus lopullinen.

Puut ja ihmiset

Haavikko kävi todellisen intellektuellin tavoin aina yhdessä ajan kanssa, hän oli nykyaikainen runoilija sanan vakavimmassa merkityksessä. Kun esimerkiksi 1980-luvun lopulla yhteiskunnassa nousivat esiin ja kärjistyivät ympäristöasiat, ne heijastuivat myös hänen runoudessaan ja saavuttivat taitekohdan runokokoelmassa *Puiden ylivermaisuudesta* (1993). Mutta huoli luonnosta ei luonnehdi vain hänen myöhäisempää runouttaan. Ei ole vaikea havaita, että Haavikko aloittaa itsensä vertaamisen puuhun (runo Olen suuri ja vahva puu – ote runovihkosta vuodelta 1948) ja myös lopettaa siihen: ”- vuodet / tekevät tilaa / vanhan puun ympärille. / Ja tappiot. Ja voitot.” (”*kun mahdollisuudet ehtyvät”, 1990-luvun julkaisemattomista runoista, käänt. Jan Kaus). Ja ehkä credona voi käsittää myös seuraavan katkelman: ”Elin hyvän elämän. Elin / puitten aikaan.” (kokoelmasta *Musta herbaario*, 1992, käänt. Kaja Kallemets).

Toisaalta Haavikko korostaa toistuvasti ihmisen ja puun eroa: ihminen on paha, puu ei. Mutta lopulta Haavikkoa kiehtoo puissa jokin, mikä luonnehtii hänen omaa runouttaan: kompleksisuus, lisääntyminen, jakautuminen, haaroittuminen. Puut ovat ”tuhatmuotoisia” – kuten Haavikon omakin maailmankatsomus. Ainoa, mikä yhdistää ihmistä ja puuta, on katoavuus. Mutta kun ihmisen katoavuus on vähentyvää – mikä ilmenee mahdollisuuksien raukeamisena – niin puu kuihtuu kasvaessaan, oietessaan. Antti Kinnunen kirjoittaa tutkimuksessaan: ”Puu on luonteeltaan... Niinpä Haavikon voi nähdä tavallaan ihmisenmuotoisena puuna, jonka sanojen ja muotoilujen nuput puhkeavat jatkuvasti lehteen, jotta maailman tuulet voisivat repiä ne runoilijan oksilta mukaansa. Tai suorastaan – Haavikkoa lukiessa voi kieli kangastua eräänlaisena metsänä ja hänen runoutensa osoituksena sen metsän lajirikkaudesta.

Lopuksi

Kootut runot antaa virolaiselle lukijalle käsityksen Paavo Haavikon henkisestä ulottuvuudesta: hänen usein omaperäisistä, riippumattomista kannoistaan ja mieltymyksistään historian, vallan, politiikan, kirjallisuuden, taiteen, ympäristön ja koko ihmiskunnan kehityksen osalta, sekä hänen erityisestä lahjakkuudestaan analysoida kaikkia noita aloja tiiviissä ja moniulotteisessa, moitteettomassa runollisessa muodossa – olipa sellaisena vuoropuhelu klassikon, kipeästi arkista tylsyyttä riipaiseva,

mutta samalla lukijan sen yläpuolelle kohottava aforismi, historiallisen epäoikeudenmukaisuuden tai vallanhimon ironinen kuvaus tai intertekstuaalinen kilvoittelu runouden jumalan kanssa merkitysten tiheään ladatulla miinakentällä. Tai sitten yksinkertaisesti metsän puiden tarkastelu, joka kätkee itseensä sekä itseään tarkastelevaa – usein menetysten myötä surevaa ja apeaa – kuin myös laajempaa yleisinhimillistä, yleistävää ja profeetallista tietoisuutta. Tietoisuutta, jonka puoleen hyvä runous auttaa aina pyrkimään.

Paavo Haavikon katse on poikkeuksellisen tarkkanäköinen; hän on korkeasti oppinut ja akateemikko, mutta huomionarvoinen ja selvästi tunnettavissa on hänen eettinen äänensä, joka kuuluu selvästi ja tukahtumatta jokaisesta kirjoitetusta rivistä.

Täytyisikö runo selittää? Ja mikä ylipäänsä on Haavikolle runo? Suuri runoilija sanoo itse näin: ”Runous ei ole vuodenaika / eikä sää / vaan ilmasto, / ei paikka eikä maisema vaan / yleispätevä talous ja historia / yhdessä talossa. / Elämää enempi intohimo. / Niin muurattu että niin monesta / kuin se on muurattu / se on saumatonta./ Saumat ovat kaikki näkyvissä, / erilliset kivet yhtä paatta.” (kokoelmassa *Toukokuu, ikuinen, käänt. Elo Viiding*).

Kiitokset

Koottujen runojen vironkielisen käännöksen työryhmä kiittää arvokkaasta avusta seuraavia henkilöitä ja tahoja: Jaakko Anhava, Martti Anhava, Heikki Haavikko ja Paavo Haavikon perilliset; Rita Dahl, Erkki Hulkki, Anu Kippasto, Jaana Koistinen, Kaisu Lahikainen, Järvi Lipasti, Katja Meriluoto, Tapio Mäkeläinen, Hannu Oittinen, Tommi Parkko, Johanna Pentikäinen, Johanna Pitkänen, Joni Pyysalo, Anja Salokannel, Otto Schaffter, Jouko Vanhanen; Tiit Aleksejev ja Viron kirjailijaliitto, Antti Kasper ja Otava-kustantamo, Sirpa Kähkönen ja Suomen kirjailijaliitto, Pille-Riin Larm ja Kulttuurileht, Krööt Liivak ja Viron kansalliskirjasto, Nina Paavolainen ja Teos-kustantamo, Annaliina Rintala ja WSOY:n kirjallisuussäätiö, Juhani Salokannel ja E. W. Ponkalan Säätiö, Urpu Strellman ja Helsinki Literary Agency, Jaana Vasama ja Suomalais-virolainen kulttuurisäätiö, Ainiki Väljataga ja Autorihüvitusfond; Looming-aikakauslehti, Viron kulttuurirahasto, FILI – Finnish Literature Exchange, Otavan Kirjasäätiö.